

BOŽIDAR FINKA

NA GRADIŠĆANSKOHRVATSKIM JEZIČNIM STAZAMA (skraćena verzija)

Zavod za hrvatski jezik
Hrvatskoga filološkog instituta
HR 41000 Zagreb

Izvorni znanstveni rad
UDC: 800.874:808.62(436)
Ur.: 1991–07–21

U hrvatskoj jezičnoj zajednici gradišćanskih Hrvata, trajno izloženoj asimilaciji i nestajanju, uvijek je bilo odlučnosti i razvijene svijesti o potrebi očuvanja nacionalnoga i jezičnoga hrvatskoga identiteta. Stoga su nacionalni čimbenici izrasli u toj zajednici ne samo održali hrvatski jezik u dnevnoj razgovornoj uporabi, nego oblikovali i njegov pisani, književnojezični izraz.

Već je odavna prihvaćeno objektivno znanstveno gledište da »gradišćanskohrvatski jezik ne predstavlja samo lokalnu, kulturnopovijesnu i dijalektološku vrijednost za hrvatsku matičnu zemlju, nego je u stanju zaokupiti svojim bogatstvom, svojim novim tvorevinama i svojim razvojnim tendencijama znanstveno zanimanje svakoga nepristranoga istraživača svakuda po cijelom svitu«... »Ta književni jezik razlikuje se od sadašnje čakavske pismenosti u Hrvatskoj izvjesnim tradicionalizmom ki je zadržao mnoge riči, sasvim obične u hrvatskoj čakavskoj književnosti 16. st., ke su ali kasnije onde prominili. Prez značajnih kulturnih i književnih kontaktova s matičnom zemljom i prepušćeni sami sebi, stvorili su gradišćanski Hrvati dost velik broj vlašćih jezičnih oblikova. U sintaksi stali su pod nimškim, u fonetiki dijelom i pod madjarskim uplivom, pa su stvorili svoj urodjeni vlašćki književni jezik, ki se stoprv u posljednje vrime trsi da se u pojedini vanjski oblici prilagodi hrvatskomu književnomu jeziku« (Nimško–gradišćanskohrvatsko–hrvatski rječnik, Eisenstadt–Zagreb 1982, 1–637).

Te su činjenice našle svoj adekvatan izraz i u prilogu istaknutoga gradišćanskoga Hrvata, literata, kulturnoga povjesničara i lingvista Nikole Benčića (Nikolaus Bencsics), prvoga dopisnoga člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti iz populacije gradišćanskih Hrvata, suautora navedenoga gradišćanskohrvatskoga rječnika, koji je u tom svom (zasad rukopisnom) prilogu izrekao i ove misli:

– U Gradišću se »probija, prihvaća i širi mišljenje o posebnom, svojevrsnom, samostalnom hrvatskom (književnom) jeziku. Time što su austrijske državne vlasti prihvatile i priznale javni i službeni karakter toga jezika, koji je i (katolička) Crkva

na Drugom vatikanskom koncilu prihvatila za jezičnu normu gradišćanskih Hrvata, po čemu je on dobio i naziv gradišćanskohrvatski jezik, defakto je provedeno i lučenje od hrvatske književne norme (u Hrvatskoj). Današnja jezična norma koja se smatra standardnom među gradišćanskim Hrvatima nastala je razvojnim procesom u razdoblju od (približno) 450 godina. U tom razvoju nisu djelovala samo jezična načela i pravila u usavršavanju i dotjerivanju nego i povijesni, društveni, socijetalni i kulturni čimbenici te oprečne nacionalne snage pograničnoga prostora.«

Gradišćanskim su Hrvatima poznate i raspr(av)e o nazivu jezika i njegova lingvističkoga sadržaja u matičnoj zemlji (Hrvatskoj) kao i pokušaji njegova osporavanja te je i to bio razlog da se ne vezuju za mogući naziv i sadržaj jezika koji bi odudarao od jezične stvarnosti izražene u njegovu hrvatskom nazivu i sadržaju, tj. koji ne bi nazivom i sadržajem bio hrvatski književni jezik. Vodeći gradišćanskohrvatski poslenici nisu naime mogli zanemariti želju naroda da im jezik nosi isključivo hrvatsko ime, inače bi stavili na kocku i samu egzistenciju gradišćanskohrvatske narodne manjine.

Temeljeći i dalje ovo izlaganje na nekim mislima i podacima N. Benčića, treba posebno naglasiti i slijedeću činjenicu.

– Najaktualnija sociopolitička analiza u suvremenoj društvenoj, kulturnoj i jezičnoj situaciji gradišćanskih Hrvata, izvještaj Austrijske rektorske konferencije, priznaje (možda po prvi put u povijesti gradišćanskohrvatske manjine) funkciju jezika kao:

- a) faktora/čimbenika identiteta,
- b) uzročnoga pokretača identifikacije,
- c) posrednika kulturne baštine...

Danas bi glavni zahtjev prema tom jeziku bio... FUNKCIONALNOST u društvu koje je razvilo taj jezični sustav, a funkcionalnost uključuje i sve vrsti umjetnosti riječi ili jezične umjetnosti i estetskih čimbenika.

S obzirom na svoju funkcionalnost gradišćanskohrvatski »ima dva velika konkurenta: njemački jezik u Austriji (odnosno mađarski i slovački u susjednim zemljama) i hrvatski književni jezik. U prvom bi se slučaju moglo pomisliti na samovoljnu ili prilikama izazvanu asimilaciju, što bi moglo dovesti i do raspada mikrokulture hrvatskog jezika. U drugom se slučaju upućuje na usku i plodnu povezanost s jezičnom normom matičnog naroda« jer se polazi od pretpostavke da je to »vrijednost po sebi«. No stvarnost je i tu drukčija: tome se ne protive samo zastupnici posebnoga, posve neovisnoga statusa gradišćanskohrvatskoga jezika nego još žesće asimilanti koji (da bi zaobišli vezu s jezikom matičnoga naroda, a time i porezali grane nastojanju za njegovanjem hrvatstva) govore o štetnim, neprihvatljivim crtama hrvatske književnojezične norme u gradišćanskohrvatskom, osobito pojačano u vrijeme kad je jezik u Hrvatskoj bio zasjenjen dvočlanim nazivom i njime uvjetovanim sadržajem. To dakle nije toliko lingvističko pitanje koliko pitanje hrvatske svijesti u tuđem nacionalnom i jezičnom zaokruženju. U takvim je prilikama, osobito ako se iz objektivnih razloga izbjegava jači oslonac na književnu normu u Hrvatskoj, zasad još uvijek idealizirana namjera »izgraditi potpunu kompetenciju gradišćanskohrvatskoga varijeteta u svakodnevnom živo-

tu«. To bi međutim značilo konsekventno izgrađivati rječnik na ruralnom i vjerskom jezičnom blagu, a poznato je da su oba ta jezična područja danas nedostatna, da suvremene životne potrebe zahtijevaju obuhvatniji jezični vokabular. U tome se i sadrži uzrok rivaliteta između hrvatskoga književnog jezika i gradišćanskohrvatskoga varijeteta. No kako nema ozbiljne obnove jezika manjine bez oslonca na jezične strukture matičnog naroda, problem je gradišćanskohrvatskoga varijeteta kako prihvatiti razvojne stimulacije iz izgrađenoga književnog jezika matičnog naroda, zadržavajući svoj autohtoni i prepoznatljiv oblik književnog mikrojezika. S obzirom na konkretno stanje toga međuodnosa, kako se ono ostvaruje u relativno bogatoj gradišćanskohrvatskoj pisanoj riječi, u dobroj mjeri i u usmenoj komunikaciji na iznaddijalekatskoj razini, može se utvrditi da je taj međuodnos obilježen dvojako. Jedan je odnos u kojem je gradišćanskohrvatski čakavski književnojezični izraz, dakle i kao poetski jezik, varijetet u odnosu na hrvatski književni jezik, a drugi je odnos u kojem gradišćanskohrvatski funkcionira kao samostalan hrvatski književni mikrojezik paralelno s hrvatskim književnim jezikom, o kojem ipak ovisi više nego ma o kojem drugom jeziku. To je ta specifičnost po kojoj se ne može na posve isti način vrednovati gradišćanskohrvatski čakavski varijetet kao onaj čakavski varijetet koji je nastao u Hrvatskoj. U gradišćanskohrvatskom je čakavski varijetet prerastao u opći jezik ili, još određenije, opći jezik svoj polazni oblik duguje čakavskom varijetetu. Iz toga izlazi da je opravdana ne samo solucija po kojoj se gradišćanskohrvatska književnojezična produkcija razmatra u sklopu produkcije na čakavskom varijetetu nego i solucija po kojoj se ta produkcija razmatra kao produkcija gradišćanskohrvatskog mikrojezika, odnosno paralelnoga hrvatskoga književnog jezika. U oba je slučaja poželjna, vjerojatno je i nezaobilazna, tendencija da se krajnosti postupno nadmašuju, tj. da se razvoj usmjeruje prema jedinstvenom i zajedničkom hrvatskom književnom jeziku. Da bi što potpunije došla do izražaja gledišta o jeziku gradišćanskih Hrvata kao i činjenice koje to pitanje problematiziraju, korisno je ovdje navesti i mišljenje još jednoga uglednoga gradišćanskoga Hrvata, glavnoga urednika tjednika »Hrvatske novine«, inače književnika i člana Društva hrvatskih književnika u Zagrebu – Petra Tyrana. On je u »Hrvatskim novinama« objavio tekst pod naslovom »Zač se bojimo visoke gradišćanskohrvatske kulture?« (prenio ga je i zagrebački »Vjesnik«) koji se zbog svoje zanimljivosti u cijelosti i ovdje donosi.

– Svaki narod svoju snagu, svoju žilavost, svoju volju za jezičnim i narodnim opstankom kaže i tim, da hlepi za visokom kulturom, da stvara visoku i angažiranu, donekle kritičnu ali pred svima naprednu kulturu. Temelj je visoke ili razvijene kulture u prvom redu jezik, znanje o jeziku, vladanje jezikom i pripravnost tim jezikom baratati, ga razviti i se njim služiti i na moderan, avangardni, napredni način.

Nijedan ne more tajiti – a ne bi ni dopustili – da Gradišćanski Hrvati ne bi imali kulture, da ne bi bili razvili vjersku kulturu, da ne bi imali jačke, usmenu i pismenu književnost, da ne bi imali svoje masmedije, da bi bili jednostavno nekulturni. Ali smo na ikakovom području dostigli zaista visok nivo? Se na bilo kom polju moremo miriti s visokom kulturom npr. Rusov, Nimcev, Englezov,

Ugrov ili Hrvatov u Hrvatskoj? Po slavistu i znamenitom jezikoslovcu Radoslavu Katičiću Gradišćanski Hrvati nemaju standardni jezik. Gradišćanskohrvatski je, uz hrvatski, jezik liturgije – ali Crkva se (iz svojega gledišta opravdano?) ne čuti obavezna, da na ovom jeziku širi vjeru i da se tim jezikom služi i u dvojezični fara.

Takozvani narod čuda–čega odbija, ča se kod nas piše na malo višem jezičnom i sadržajnom nivou. Mnogi naši tzv. narodni peljači i prvaci iz uprav ovoga uzroka nisu dost hrabri, iskati put visokoj kulturi, znamda i zbog toga ar im je ovako laglje. Ka od naših pozornic se usuđuje prikazati igrokaz, ki nije šalan i na nivou tretorazrednih nimških ili ugarskih 50–100 lj. starih lakocjenih lakrdijov, plitvih komedijov.

Svakodnevna borba velikoga dijela naših najboljih ljudi s narodom, s tzv. bazov ih je očividno potegnulo u prostost, u prosječni nivo, ar mislu da je to jur najviše ča moru dostignuti, ča bi narod prihvatio. O modernoj književnosti da ni ne govorimo (izuzevši znamda pjesništvo) – jednostavno ju nimamo. Preveć je takovih ljudi med Gradišćanskimi Hrvatima, ki se čutu odgovorni za narodni opstanak pak za to ulažu i neizmjereno (ili malo manje) truda i djela po tom geslu: ako se narod zabavlja i se smije je to garant da će nas biti i u budućnosti, onda ćemo si obdržati svoj jezik i svoju kulturu. To je lažljiv i krivi zaključak. Za ki jezik ide i za ku kulturu? Očividno za to, ča su Nimci ili Ugri na Štrapovu jur davno pomeli iz svojih pozornic i kulturnoga fundusa. Nivo, ki pravoda nikada nije bio bogzna kako visok u prisposobi s drugimi visokimi kulturama, će pasti i nadalje. No, fizički će biti nas i naših potomcev i nadalje, ali gradišćanskohrvatske kulture već neće biti. A onda već neće biti ni jezika. Logični argument slijedi: To je sudbina svake narodne manjine, a još veća ko je rascipana na tri i već zemalj i ne dobiva potribnu potporu. Komu je Hrvatstvo samo hobi, ki u njem vidi samo da se po hrvatsku smije i jači narodne jačke, on(ona) u ovi redi neće najti kričuću poruku. Komu to znači već – a ufajmo se da ih je dost – je sigurno jur dost rano spoznao, da imamo dvi mogućnosti: ili se jezično i kulturno približiti a konačno i prilagoditi tzv. »matičnomu narodu« – ili svu našu snagu uložiti u daljnji razvitak našega jezičnoga i kulturnoga dobra. Onda to mora biti sa svimi konsekvencijama.

Biti za dobro staro i novo je jedina moguća deviza za budućnost – ako je opće želimo. –

Imajući u vidu navedena gledišta, koja uopćavaju i odražavaju svu lepezu pitanja što su i cvijećem i trnjem posuta na gradišćanskohrvatskim jezičnim stazama, možemo posvjedočiti da je u toj maloj hrvatskoj jezičnoj zajednici, trajno izloženoj asimilaciji i nestajanju, uvijek bilo odlučnosti i razvijene svijesti o potrebi očuvanja nacionalnoga i jezičnoga hrvatskoga identiteta i da su pretežno nacionalni čimbenici izrasli u samoj toj zajednici smogli dovoljno snage ne samo da se hrvatski jezik održi u dnevnoj razgovornoj uporabi na razini mjesnih idioma nego da se oblikuje i njegov pisani, književnojezični izraz. Iako gradišćanskohrvatski književnojezični izraz nije nikad stekao jedinstvene norme, ipak je i takav niz stoljeća funkcionirao kao iznaddijalekatsko sredstvo pismenoga, do određene mjere i usmenoga sporazumijevanja (osobito u crkvi i u školi), na dosta visokom stupnju apstrakcije, tj. u polivalentnoj funkciji književnoga jezika Hrvata u Gradišću.

Današnje prilike pojačano iziskuju (a to je i smisao objavljenoga priloga P. Tyrana) da gradišćanski Hrvati stalno izgrađuju svoj književnojezični izraz kako bi mogao udovoljiti sve brojnijim i sve složenijim kulturnim potrebama i zahtjevima što se sve snažnije uklapaju u opće kulturne i civilizacijske potrebe i zahtjeve suvremenoga čovjeka. Pri tome se, kao i inače u kulturnojezičnoj politici, imaju na umu narodne težnje da se Hrvati u Gradišću (jednako i oni u Beču) ni jezično ni kulturno ne zatvore u sebe, tj. da se ne ograde ni od kulturnih tokova u Austriji ni od kulturnih tokova u Hrvatskoj, i da im jezik ne postane prepreka za praćenje tih tokova. Tako postupno približavanje hrvatskom književnom jeziku, i crpenje iz njega, uz zadržavanje tipičnih gradišćanskohrvatskih jezičnih posebnosti postaje sve više zajedničko sredstvo iznaddijalekatske, javne usmene komunikacije gradišćanskohrvatskih govornika, tj. gradišćanskohrvatska se jezična koine sve više ustaljuje kao standardni jezik i u pismenom i u usmenom priopćavanju. Hrvati Gradišćanci upravo u svojoj jezičnoj posebnosti, nastaloj na opisan način, gledaju zalog i svoje današnje i svoje sutrašnje opstojnosti kao nacionalne manjine u germanskom moru. Postojanje gradišćanskohrvatskog jezika nije dakle samo u funkciji gologa vegetiranja narodne manjine nego jednako i u funkciji njezina kulturnoga i duhovnoga rasta. U tom su svojevrsnom podvigu u proteklo vrijeme prednjačili narodni svećenici i učitelji, a u novije vrijeme njima su se pridružili i drugi, sve brojniji intelektualci najrazličitijih profila. Zato smo mogli utvrditi pojačano ufanje i uvjerenje gradišćanskih Hrvata da će i u novim uvjetima uspjeti očuvati svoj nacionalni i jezični identitet koji su, makar i uz velike žrtve i gubitke, zainteresirano i ljubomorno čuvali i očuvali prelijevajući ga u pamet i srce od pokoljenja do pokoljenja sve do današnjega. Nekad je u tome glavnu ulogu imala razgovorna hrvatska riječ u obiteljskom domu i na javnim mjestima odnosno sastajalištima. Danas je razgovorni hrvatski jezik znatno reduciran i u domu i na klasičnim javnim mjestima, pogotovu i zato što su mnogi hrvatski žitelji zaposleni izvan tradicionalnih zanimanja (ratarstvo, stočarstvo, obrt), najčešće i izvan mjesta stanovanja, pa se jedni vraćaju tek podvečer istoga dana, a drugi tek krajem tjedna ili još rjeđe. Tako se događa da i mnoga djeca dolaze u školu sa slabim predznanjem hrvatskoga jezika i tek od školskoga uzrasta počinju sustavnije svladavanje materinskoga jezika. Učenje se hrvatskoga jezika danas više nego u prošlosti stimulira i na druge, suvremenom dobu primjerene načine. Na gradišćanskohrvatskom se objavljuju i čitaju novine, kalendari, zbornici, književna djela i razne druge knjige, zatim brojni školski i crkvenovjerski priručnici i udžbenici u Gradišću i Beču. Osobito je u posljednje vrijeme za konsolidaciju gradišćanskohrvatskoga mikrojezika veliku ulogu odigrao već spomenuti gradišćanskohrvatski rječnik (Rječnik 1982). Očekuje se da će još veće značenje imati drugi dio gradišćanskohrvatskoga rječnika s gradišćanskohrvatskim riječima u prvom stupcu (nedavno izlazio iz tiska). Što se pak tiče više naobrazbe na gradišćanskohrvatskom, valja odati dužno priznanje Bečkom sveučilištu gdje se zauzimanjem profesora M. Mareša i R. Katičića na slavističkoj katedri već dulji niz godina održavaju gradišćanskohrvatski jezični tečajevi (lektor mr. Joško Vlašić) i predavanja o gradišćanskohrvatskoj kulturi (voditelj dr. Nikola Benčić).

U Gradišću djeluje više kulturnoumjetničkih i športskih društava, održavaju se prijateljski odnosi s društvima, organizacijama i pojedincima u Hrvatskoj, više je nego ikada gradišćanskohrvatskih polaznika na raznim stupnjevima školske naobrazbe (od osnovnoškolskih) gdje se postupno izoštrava svijest o podrijetlu pa i o obavezi mlade generacije da nauči, razvija i njeguje vlastiti jezični izraz. Za gradišćanskohrvatske se učenike i studente organiziraju i u Hrvatskoj ljetne škole i seminari ili daju stipendije za redovite studije u Hrvatskoj. Na razvijanje jezične i nacionalne svijesti utječu i već uhodane radio-emisije, u novije vrijeme i televizijske emisije na gradišćanskohrvatskom. No u moru potreba to je tek kap, toliko da se luč gradišćanskohrvatske jezične zajednice naglo ne utrne, a i tu luč gradišćanski Hrvati podržavaju pretežno oslonjeni na vlastite snage i mogućnosti, gdjekad uz prigušen sluh mjerodavnih institucija za manjinska pitanja. Između ostaloga, ni do danas nije udovoljeno potrebama, zahtjevima i obavezama za dvojezičnim tablicama koje bi obilježavale sela s gradišćanskohrvatskim žiteljstvom.

Gradišćanskohrvatski nije znatnije, gdjekad nije ni simbolički, zastupljen ni u organima i organizacijama javne vlasti (npr. matični uredi, administrativno–sudsko poslovanje), u dječjim ustanovama predškolskoga uzrasta (vrtićima) itd. Tu »nemarnost« gradišćanski Hrvati doživljavaju kao svoje osporavanje od strane službenih nositelja zajedničkih javnih vlasti.

Razumljiva je i opravdana i nenadomjestiva nesebična zauzetost gradišćanskohrvatskih čimbenika da im dobro i svrhovito funkcionira osnovno i srednje školstvo na materinskom jeziku pa treba podupirati (i u Hrvatskoj i u Austriji) sva njihova nastojanja za otvaranjem osnovnih i srednjih škola (gimnazije) ili odjeljenja u njima s (gradišćansko)hrvatskim kao nastavnim jezikom ili jednim od nastavnih jezika (dvojezično školstvo) gdje god ima djece s gradišćanskohrvatskim jezičnim i narodnim obilježjem uvjetovanim podrijetlom i opredijeljenošću njihovih roditelja.

U svakom slučaju, treba omogućiti i osigurati da svako (!) gradišćanskohrvatsko dijete i u Gradišću i u Beču za svoga školovanja što bolje svlada jezik svoje jezične i narodne zajednice. Tek će na taj način školske vlasti ispuniti obavezu prema svojim mladim sugrađanima inojezične pripadnosti, jer i za njih, kao uostalom za svu djecu na svijetu, mora vrijediti načelo da im je pravo na materinski jezik jedno od temeljnih ljudskih prava.

Zusammenfassung
Auf burgenländisch–kroatischen Sprachpfaden
Božidar Finka

Die kroatische Sprachgemeinschaft der burgenländischen Kroaten, die dauernd der Assimilation ausgesetzt wurde, war immer fest entschlossen, die nationale und sprachliche Identität zu erhalten. Deswegen wurde die kroatische Sprache im täglichen Gebrauch aufbewahrt, doch zur selben Zeit wurde auch die Schriftsprache gestaltet.